

УДК 336.221

Кашуба В.Д.

старший викладач кафедри обліку та аудиту

Кременчуцького інституту

Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ЛІКВІДАЦІЯ ТА РЕОРГАНІЗАЦІЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

LIQUIDATION AND RESTRUCTURING OF PRIVATE PENSION FUNDS: FOREIGN EXPERIENCE AND POSSIBILITIES OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена значенню методичних підходів і практичних засад ліквідації та реорганізації недержавних пенсійних фондів. Проаналізовано особливості та спільні риси припинення діяльності недержавних пенсійних фондів за кордоном, роль уповноважених державних органів у цьому процесі. Зроблено аналіз існуючих положень вітчизняного законодавства щодо процедури реорганізації та ліквідації недержавних пенсійних фондів та їх порівняння із законодавством інших країн. Розроблено рекомендації щодо розвитку державного регулювання цього аспекту діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, методичні рекомендації, державне регулювання, ліквідації, реорганізації.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена значению методических подходов и практических принципов ликвидации и реорганизации негосударственных пенсионных фондов. Проанализированы особенности и общие черты прекращения деятельности негосударственных пенсионных фондов за рубежом, роль уполномоченных государственных органов в этом процессе. Сделан анализ существующих положений отечественного законодательства относительно процедуры реорганизации и ликвидации негосударственных пенсионных фондов и их сравнения с законодательством других стран. Разработаны рекомендации относительно развития государственной регуляции этого аспекта деятельности негосударственных пенсионных фондов в Украине.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, методические рекомендации, государственное регулирование, ликвидации, реорганизации.

ANNOTATION

The article is devoted the value of methodical approaches and practical principles of liquidation and reorganization of non-state pension funds. Features and general lines of stopping of activity of non-state pension fund abroad and the role of the authorized public bodies in this process are analysed. The analysis of existent positions of domestic legislation in relation to procedure of reorganization and liquidation of non-state pension fund and their comparing to the legislation of other countries are conducted. Recommendations in relation to development of government control of this aspect of activity of non-state pension funds in Ukraine are developed.

Keywords: non-state pension fund, methodical recommendations, government control, liquidations, reorganizations.

Постановка проблеми. Недержавний рівень пенсійної системи потребує формування висококваліфікованого кадрового компоненту цієї системи. Знання, вміння та досвід фахівців з недержавного пенсійного забезпечення – запорука успішного розвитку та функціонування недержавних пенсійних фондів. Формування

пенсійної системи будь-якої країни (в т. ч. й України) було і залишається надзвичайно складним процесом, в якому мають враховуватися багато факторів. Його важливість обумовлюється тим, що наявність недержавного рівня, по-перше, забезпечує додаткові гарантії соціально-економічного захисту громадян; по-друге, підтримує стабільність пенсійної системи в цілому; по-третє, створює передумови формування в економіці країни значного обсягу пенсійних накопичень як суттєвого інвестиційного ресурсу. Актуальність кадрового забезпечення недержавних пенсійних фондів обумовлена зростаючою тенденцією збільшення кількості недержавних пенсійних фондів, що, в свою чергу, потребує формування відповідного їх кадрового складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження діяльності недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України у фаховій літературі здебільшого стосуються загальних питань та державного регулювання у цій сфері. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених, що присвятили свої наукові праці дослідженню питань недержавного пенсійного забезпечення, слід особливо відзначити: О. Бобир [1], І. Гнибіденко [2], О. Долгова [3], Л. Якімова [9]. В їх працях вивчаються теоретико-методичні питання та загальні проблеми розвитку недержавного рівня пенсійної системи, міжнародний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів, реалізація корпоративних пенсійних програм (НПЗ), застосування маркетингових засобів для розвитку ринку НПЗ, імітаційне моделювання процесу поширення НПЗ, життєвий цикл НПЗ тощо.

Виділення невирішених раніше частин. Висвітлення існуючих у світовій практиці підходів до процедури ліквідації та реорганізації недержавних пенсійних фондів з метою розробки рекомендацій, спрямованих на вирішення проблем у цій сфері на недержавному рівні пенсійної системи України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Під припиненням фонду в пенсійному глосарії розглядається шляхом припинення пенсійної схеми усім учасникам

фонду або шляхом перевезення всіх активів та зобов'язань фонду до іншої схеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання впливу на ліквідації та реорганізації недержавних пенсійних фондів є одним з найважливіших при побудові системи державного регулювання цих інституцій. Так, у документі «П'ятнадцять принципів регулювання приватних пенсійних фондів», схваленому International Network of Pension Regulators and Supervisors (Міжнародна мережа пенсійних регуляторів та наглядових органів), цим проблемам присвячено окремий принцип, в якому визначається необхідність встановлення належного механізму при чинення приватних пенсійних фондів [8, с. 17–32].

Вивчаючи законодавства різних країн, видно, що в кожній з них такі процеси регулювання є нормами не тільки загального цивільного законодавства, а й на рівні спеціальних законів та підзаконних актів з питань НПФ [1, с. 203–215; 2, с. 24–27]. Проте підходи до процедури ліквідації та реорганізації НПФ дещо різняться з огляду на моделі таких фондів та встановлених вимог щодо їх організаційно-правової форми. Таким чином, зазначимо, що НПФ може існувати як окрема юридична особа (наприклад, в Україні, Угорщині, Польщі) (перша модель), або пул активів, неформований як юридична особа (наприклад, у Чилі, Хорватії) (друга модель). Якщо НПФ побудовано за першою моделлю, то ліквідація НПФ означає ліквідацію юридичної особи; а за другою – тільки передачу активів, що формують такий фонд. З першою моделлю переданий пул активів реєструється як нова юридична особа або поглинається одним або декількома НПФ, що вже існують в управлінні того ж самого або іншого керуючого фондами. За другою моделлю нова юридична особа – НПФ не створюється, а реєструється новий НПФ, які формують активи ліквідованого НПФ, або пенсійні активи, що утворили ліквідаційний НПФ, приєднуються як вже існуючого НПФ (або розподіляються між декількома існуючими НПФ).

Основними особливостями зарубіжної практики ліквідації НПФ є такі:

- незважаючи на юридичні конструкції, спільними рисами процедури припинення НПФ в більшості країн є: контроль з боку державного регулятора; відокремлення активів пенсійного фонду від активів компаній – надавачів послуг НПФ для НПФ, застосування процедури передачі «цілого» фонду в управління до іншої компанії; надання учасникам НПФ права переводу своїх пенсійних коштів до іншого фонду за власним вибором;

- передача цілого фонду в управління до іншої керуючої компанії або перевезення активів у інший НПФ містить ризики суб'єктивного прийняття рішення уповноваженим органом, для зниження яких необхідне встановлення обґрунтованої системи об'ємних критеріїв відбору цих фінансових установ;

- в грошову форму переведення пенсійних активів, що передбачає попередній розпродаж активів фонду, що ліквідується. Однак це може спричинити невинуваті втрати вартості пенсійних накопичень учасниками такого фонду.

На сьогоднішній день в Україні процедура ліквідації НПФ регламентується Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [6, с. 21–28], а також в окремих моментах – Цивільним кодексом України та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [4, с. 18–22]. За Законом [6, с. 21–28] регуляторними компетенціями (в тому числі щодо встановлення відповідних вимог) з цих питань наділений профільний державний регуляторний орган – Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). У цілому основні норми, що визначають припинення НПФ, полягають у наступному:

- функціонування, порядок створення пенсійних фондів, а також особливості їх реєстрації як фінансової установи визначаються виключно законодавством про недержавне пенсійне забезпечення;

- реорганізація пенсійного фонду здійснюється на підставі рішення засновника, правонаступників засновників фонду, суду. З цією метою створюється та функціонує ліквідаційна комісія;

- учасник НПФ повинен надіслати (надати) для ліквідаційної комісії письмову заяву, в якій зазначити фінансову установу (інший НПФ, банк, страхову організацію), куди мають бути передані належні йому пенсійні кошти;

- анулювання реєстрації НПФ як фінансової установи здійснюється на підставі поданого до Нацкомфінпослуг звіту про проведення ліквідації пенсійного фонду за умови повного розрахунку з усіма учасниками фонду шляхом передачі всіх пенсійних коштів.

Питання по ліквідації НПФ в Україні можна вважати в достатній мірі нормативно-забезпеченими з урахуванням змін до спеціального закону [6, с. 21–28] у 2011 р. та розробки відповідних підзаконних актів [4, с. 18–22]. Слід зазначити, що Методичні рекомендації щодо припинення недержавних пенсійних фондів, затверджені Нацкомфінпослуг, у цілому відповідають загальним процедурам припинення юридичних осіб [4, с. 18–22]. Крім того, зазначені рекомендації містять додаткові процедури, які, на наш погляд, враховують найкращі зразки законодавств щодо надання учасникам НПФ протягом визначеного терміну можливості визначитися, чи залишатися їм у фонді- правонаступнику, чи скористатися правом самостійного вибору. Суттєвим чинником забезпечення економічних інтересів учасників НПФ на сьогодні залишається необхідність максимального уникнення процедур розпродажу активів НПФ. Це зумовлено падінням ринкової вартості

активів, які встановляють інвестиційні портфелі НПФ, низькою активністю біржових ринків, на яких мають продаватися ці активи. Як, наслідок, процедура ліквідації НПФ та переведення коштів його учасників лише у грошовій формі автоматично наражає їх на ризик знецінення їх пенсійних накопичень. Відповідно з огляду на необхідність збереження пенсійних накопичень учасників НПФ в умовах зменшення надходжень пенсійних внесків та скорочення числа учасників окремих НПФ, можна очікувати збільшення уваги до процедур злиття та приєднання декількох НПФ (які не передбачають розпродажу активів таким НПФ за задалегідь не вигідними поточними цінами). Що стосується процедури реорганізацій НПФ, то на рівні спеціального законодавства [6, с. 21–28] рекомендовано, що дозволяються приєднання та злиття окремих пенсійних фондів одного виду, а особливості цього процесу встановлюються Нацкомфінпослуг. Забороняється проводити реорганізацію будь-яких НПФ шляхом поділу чи виділення, а також приєднання, злиття пенсійних фондів різних видів. У свою чергу, у вже згаданому підзаконному акті [4, с. 18–22] це питання вноормовано процедурно, але документ має суттєві прогалини, які можуть призвести до втрат пенсійних активів та неправильного визначення розміру пенсійних накопичень учасників НПФ, які проходять реорганізацію. Законодавча заборона реорганізації НПФ шляхом безпосереднього поділу чи виділення відповідає концептуально обраній в Україні моделі пенсійного фонду, яка базується на «схемі з визначеними внесками» та принципово важливій складовій цієї схеми – невід’ємного права власності учасника НПФ на його пенсійні кошти (тобто на всі накопичені пенсійні внески, зроблені на його користь, а також розподілені прибутки/збитки). Встановлений законодавством підхід стосовно обмежень щодо приєднання та злиття НПФ різних видів відповідає закладеній у вітчизняному законодавстві таксономії НПФ (поділ на види – корпоративний, професійний, відкритий) та визначеній за окремими видами фондів (для професійних та корпоративних НПФ) особливості обмеження складу засновників, додаткових зобов’язань вкладників, обмежень права участі в НПФ різних видів фізичних осіб тощо. Проте такий поділ НПФ на види дедалі частіше викликає критичні зауваження фахівців та на практиці призводить до обмеження участі в корпоративних і професійних НПФ, що в умовах нестабільності надходження внесків до цих фондів дестабілізує їх діяльність, зменшує ліквідність активів, спричиняє їх розпродаж за не вигідною ціною та зменшує вартість пенсійних накопичень учасників таких фондів. Як наслідок, кількість корпоративних та професійних НПФ є незначною та коливається в межах 9–11% від загальної кількості НПФ. Водночас переважна більшість НПФ створюються як відкриті НПФ з необмеженими

умовами участі в них, що відповідає потребам залучення капіталу цією фінансовою установою та забезпечення розвитку її діяльності.

Зазначимо, що процедури, рекомендовані Нацкомфінпослуг для здійснення припинення недержавних пенсійних фондів, містять певні прогалини або створюють умови для підвищення ризику учасників пенсійних фондів, які беруть участь у реорганізації або вилучають свої пенсійні накопичення.

Відповідно з огляду, слід віднести такі основні недоліки:

- процедури припинення недержавних пенсійних фондів шляхом приєднання та злиття не містять обов’язкового етапу розрахунку з кредиторами НПФ, який припиняється. На наш погляд, враховуючи встановлену загальним законодавством черговість задоволення вимог при припиненні юридичних осіб та з метою забезпечення рівних прав для всіх категорій учасників НПФ (як тих, хто не бажає ставати учасником фонду- правонаступника, так і тих, хто переходить (залишається) в такому НПФ), процедуру виявлення кредиторів НПФ, який припиняється з правонаступництвом, детально проводити до дати початку прийняття заяв від учасників НПФ, які не бажають бути учасниками НПФ- правонаступника;

- процедура передачі активів від НПФ- попередника до НПФ- правонаступника без їхнього розпродажу (тобто «в натурі»), з одного боку, дозволяє уникнути можливих втрат від розпродажу активів НПФ, який припиняється, однак, з іншого боку, може посилити ризик викривлення показників (активів та пасивів) НПФ, які беруть участь у реорганізації;

- для практичного застосування реорганізацій Нацкомфінпослуг є те, що термін передачі НПФ- правонаступнику всіх активів та зобов’язань від НПФ, що припиняється в процесі реорганізації, не визначений чітко та віднесений до плану припинення НПФ. Оскільки, згідно з рекомендаціями, в цей час не здійснюються операції з активами НПФ, то це може призвести до невиправданих втрат вартості інвестиційних портфелів цих фондів. Крім того, внаслідок незалежних від НПФ ринкових коливань вартості окремих активів та зміни їх якості можуть бути порушені склад і структура активів, що передбачає накладання на компанії з управління активами таких НПФ санкцій;

- не містять жодних застережень щодо строків проведення складу та структури активів НПФ у разі проведення реорганізації нормативних актів Нацкомфінпослуг. Як наслідок, після злиття або поглинання сформована структура активів НПФ- наступника може не відповідати визначеним Законом [6, с. 21–28] обмеженням, що спричинить неефективний розпродаж певних активів та призведе до зменшення вартості активів НПФ у цілому.

Висновки. Таким чином, у результаті аналізу загального та спеціального законодавства,

а також нормативних документів та рекомендацій можна обґрунтувати пропозиції, які в комплексі дозволять урахувати інтереси учасників всіх НПФ, що беруть участь у реорганізації:

– визначити доцільність внесення змін до законодавства [6, с. 21–28] стосовно віднесення поділу НПФ на види до внутрішніх документів НПФ, а не його назви, що дозволить у разі потреби оперативно прийняти та реорганізувати рішення щодо зміни виду фонду з огляду на необхідність стабілізації його діяльності та зняття зайвих обмежень на залучення вкладників та учасників НПФ;

– поширити спеціальні норми щодо реорганізації, встановлені для корпоративних НПФ, а також на професійні НПФ, враховуючи однотипні особливості корпоративних та професійних НПФ;

– шляхом приєднання та злиття етап розрахунку з кредиторами НПФ нормативно визначити в процедурі припинення НПФ. Процедуру виявлення кредиторів НПФ, який припиняється з правонаступництвом, доцільно проводити до дати початку прийняття заяв від учасників НПФ, які не бажають бути учасниками НПФ- правонаступниками. Розподіл прибутку (збитку), який утворився внаслідок операцій з активами НПФ за період розрахунку з кредиторами НПФ, між всіма учасниками НПФ доцільно проводити лише після розрахунку зі всіма кредиторами;

– процедура передачі активів від НПФ-попередника до НПФ-правозаступника передбачена в рекомендаціях Нацкомфінпослуг;

– необхідно обов'язково передбачити період, протягом якого з дати закінчення реорганізації до НПФ-правозаступника не застосовуються

вимоги щодо складу та структури активів, визначених законом [6, с. 21–28]. Такий період може дорівнювати періоду, встановленому законом [6, с. 21–28] для новостворених НПФ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобир О.І., Смірнов С.О. Фінансовий механізм системи пенсійного забезпечення / О.І. Бобир, С.О. Смірнов. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2008. – 249 с.
2. Гнибиденко І.Ф. Корпоративний пенсійний фонд підприємства в контексті соціально-економічних реформ / І.Ф. Гнибиденко // *Бізнес Інформ*. – 2010. – № 4. – С. 24–27.
3. Долгакова О. Недержавні пенсійні послуги в Україні: напрями розвитку / О. Долгакова // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету* – 2013. – № 1. – С. 98–108.
4. Порядок здійснення окремих дій, пов'язаних із припиненням недержавних пенсійних фондів // Розпорядження державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 6154 від 29 серпня 2006 р. (зі змінами).
5. Про внесення змін до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»: Закон України від 22.12.2011 р. № 4225-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
6. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
7. Salou Jean-Marc. Pensions Glossary. – OECD. – February. – 2003.
8. Fifteen principles for the regulation of private occupational pensions schemes. – INPRS. – 2001.
9. Якімова Л. Імітаційне моделювання процесу поширення недержавного пенсійного забезпечення / Л. Якімова // *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. – 2012. – № 10. – С. 246–252.